

A DOLGOK ELHAGYÁSÁNAK ÉS FOGLALÁSÁNAK RÓMAI JOGI KÉRDÉSEIRŐL

ERDŐDY JÁNOS
egyetemi tanársegéd (PPKE JÁK)

I. Bevezető gondolatok

A nép közé történő pénzszerzést (*iactus missilium*) a római jog is szinte jelentéktelen problémaként kezelte, a hatályos polgári jog számára pedig ez a kérdés mint önálló tényállás ismeretlen. A szekunder irodalom körében ezt a tényállást a szerzők nagy része – a *iactus missilium*ra vonatkozó szövegek forrásokban elfoglalt helye alapján – közelebbről meg nem határozott személy részére történő tulajdonátruházásként (*traditio in incertam personam*) igyekszik felfogni, holott az elnevezés egy nagyban-egészben esetleges választáson alapul. Létezik ugyanakkor forrásbizonyíték egy, a hagyományosnak mondható nézettől eltérő felfogás alátámasztására is, amely szerint a *iactus missilium* valójában egy összetett, egyszerre több tulajdonszerzési módot felölelő, komplex tényállás, amelynek keretében a *traditio in incertam personam*ként aposztrofált momentum inkább pénz *derelictio*jának és *occupatio*jának egysége.¹ Eme feltevés igazolásához szükséges az *occupatio* és a *derelictio* jogintézményeinek részletesebb vizsgálata, továbbá a *iactus missilium* és a *derelictio* – *occupatio* közötti, forrásokon alapuló kapcsolatot kimutatása.

---

¹ Ehhez ERDŐDY JÁNOS: „Ajándékok, melyeket a császárok a nép közé szórattak”. A *iactus missilium* kérdése a római jogban. *Iustum Aequum Salutare* IV. 2008/1, 97–113. A hivatkozott dolgozatban leírtakat rövidített formában adtam elő a Római Jogászok IV. Országos Találkozóján (2008. március 7.) „Some questions concerning the problem of *iactus missilium*” címen. Ehelyütt szeretnék köszönet mondani El Beheiri Nadja tanszékvezető docens asszonynak, akinek szakmai segítsége nagyban hozzájárult mind a dolgozat, mind az előadás létrejöttéhez, valamint Földi Andrásnak, az ELTE Római Jogi Tanszéke egyetemi tanárának, akinek az előadás nyomán mondott bátorító szavai, és hasznos szakmai tanácsai jelentősen előrevitték a kérdés további kutatását.

II. Az occupatio mibenléte, helye a forrásokban

Az occupatio, másként foglalás – összehasonlítva a többi szerzősmóddal – komplex, több esetkört magában foglaló tulajdonszerzési mód.² A foglalásnak ugyanis több nagyobb esetköre van, alapvetően más-más szabályokkal. Elsőként ide tartozik a vadak, halak, madarak elsajátítása (Gai. D. 41, 1, 1, 1 [2 rer. cott.] – Gai. D. 41, 1, 5, 6 [2 rer. cott.]; Gai. 2, 66–68; Inst. 2, 1, 12–16). A másik nagyobb esetkör az elhagyott dolgok tulajdonának foglalással történő megszerzése (D. 41, 7) Külön említik a források az ellenségtől elvett dolgok esetét (Gai. D. 41, 1, 5, 7 [2 rer. cott.]; Cels. D. 41, 1, 51pr – 1 [2 dig.]; Gai. 2, 69; Inst. 2, 1, 17); a tengerben keletkezett szigetet (Gai. D. 41, 1, 7, 3 [2 rer. cott.]; Ner. D. 41, 1, 14pr – 1[5 membr.]; Inst. 2, 1, 22), a tengerparton talált drágaköveket (Paul. D. 41, 2, 1, 1 [54 ad ed.]; Inst. 2, 1, 18), valamint a iactus missilium esetét (Gai. D. 41, 1, 9, 7; Inst. 2, 1, 46).³

Tekintve a vizsgálódás alapvető irányát, vagyis a pénzen történő tulajdonszerzés kérdését, a vadak, halak, madarak foglalása, a tengerben keletkezett sziget és a tengerparton talált drágakövek occupálása, továbbá az ellenség dolgának elfoglalása csak per tangentem kerül említésre jelen dolgozatban, jelezve azonban, hogy – más összefüggésben – eme kérdések részletes vizsgálata is gyümölcsöző lehet. Ehelyett azonban – tekintve a vizsgálódás irányát – érdemes nagyobb figyelmet szentelni az elhagyott dolgok foglalásának, a derelictio mibenlétének, és az utóbbi intézmény egyes speciális eseteinek.

1. Az occupatio fogalma

Az occupatio főnév, és az occupare ige verbum – denominativum kapcsolatban állnak egymással. Az ige elsődleges jelentése valakitől valamint elvenni, amelyből további jelentések erednek (valamit elfoglalni, birtokban tartani, valamit fel-, illetve megkapni, hatalomba keríteni, de ugyanígy valamilyen helyet elfoglalni).⁴ A főnévi jelentések között valamilyen dolognak a hatalomba kerítése említhető; ugyanakkor a szó foglalatoskodás és elfoglaltság értelmet is hordoz. A jelentések vizsgálata alapján okszerű a feltételezés, hogy az ige és a főnév a mindennapi beszédben és a jogi nyelvben egyaránt használatosak voltak. A források részletesebb vizsgálata nyomán Földi–Hamza alapvetően egyetértenek ezzel az elgondolással, rámutatva ugyanakkor

² A szerzősmódokra általában igaz, hogy jóllehet sok életviszonyt fednek le absztrakt jelleggel, mégis az absztrakció alapja a hasonló tényállások egy körbe vonása. Ez alól az occupatiót leszámítva egy kivétel adódik első tekintetre, jelesül a dologegyesülés. Ez azonban tüzetesebb vizsgálat után cáfolható, ugyanis a dologegyesülés a valóságban több, különböző tulajdonszerzési tényállást egyesít, amelyek egyetlen közös eleme a joghatás, vagyis a tulajdon megszerzése. Ehhez ld. FÖLDI ANDRÁS–HAMZA GÁBOR: *A római jog története és institúciói*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1996, 310.

³ Hasonlóan az irodalomban. Ld. MAX KASER: *Das römische Privatrecht I*. München, 1971, 425–426. (a továbbiakban KASER RPR I.); MARIO TALAMANCA: *Istituzioni di Diritto Romano*. Milano, 1990, 415.; FRITZ SCHULZ: *Classical Roman Law*. Oxford, 1951, 361–362.; MARTON GÉZA: *A római jog elemeinek tankönyve*. Debrecen, 1943, 157.; FÖLDI – HAMZA i. m. 325.

⁴ FINÁLY HENRIK: *A latin nyelv szótára*. Budapest: Franklin-Társulat, 1884; Reprint – Budapest: Akadémiai Kiadó, 2002, 35.

arra, hogy a főnév inkább elfoglaltság értelemben jelenik meg a forrásokban, amíg a tulajdonszerzési mód megjelölésére főként az ige szolgált.⁵ Még ennél is tovább megy Eberhard Heck, aki – Kaser nyomán – azt állítja, hogy a jogi források nem is használják a főnévi alakot; ott csak az ige fordul elő. Számos forrás szövegeinek vizsgálata alapján jut arra a következtetésre, hogy az *occupatio* és az *occupare* kifejezések mindösszesen a jogi nyelvben bírtak olyan jelentéssel, amely valamilyen dolog felett foglálás útján történő tulajdonszerzésre utal.⁶

Eme rövid kitérő után annak vizsgálatával érdemes foglalkozni, mit is jelent maga az *occupatio* mint jogi szakkifejezés a jogi forrásokban. Ehelyütt a két nagyobb esetkör vizsgálatával célszerű kezdeni. Ezek között az első a vadak, halak, madarak elsajátítása, amelyről Gaius Intitúcióiban a következőket olvashatjuk:

Gai. 2, 66-67

[...] ea [...] naturali nobis ratione acquiruntur [...] quae occupando ideo adepti erimus, quia antea nullius essent, qualia sunt omnia, quae terra mari caelo capiuntur. Itaque si feram bestiam aut volucrem aut piscem ceperimus, simul atque captum fuerit hoc animal, statim nostrum fit, et eo usque nostrum esse intellegitur, donec nostra custodia coerceatur [...]

A *Digesta* ugyanerről a kérdésről hasonlóan nyilatkozik, amikor azt mondja:

Gai. D. 41, 1, 1, 1 (2 rer. cott.)

Omnia igitur animalia, [...] id est ferae bestiae et volucres pisces, capientium fiunt.

Másutt pedig azt:

Gai. D. 41, 1, 3pr (2 rer. cott.)

Quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur.

Joghatásként pedig azt említi:

Gai. D. 41, 1, 3, 2 (2 rer. cott.)

*Quidquid [...] ceperimus, [...] nostrum esse intellegitur [...]*⁷

Az Intitúciók szövegében ez áll:

Inst. 2, 1, 12

[...] omnia animalia [...] simulatque ab aliquo capta fuerint, iure gentium statim illius esse incipiunt: quod enim ante nullius est id naturali ratione occupanti conceditur.

⁵ FÖLDI–HAMZA i. m. 325¹⁰. Ehelyütt érdekes lehet a két szó újlatin nyelvekben (pl. franciában, olaszban) való továbbélésére utalni. Az olaszban az *occupazione* az *occupare* igével van összefüggésben, egy bizonyos hely birtokba vételét és az ott történő berendezkedést jelelve (*occupare*: prendere possesso di un luogo e installarvi più o meno temporaneamente e legalmente. – ld. LO ZINGARELLI: *Vocabolario della lingua Italiana*. Zanichelli, 2005, 1199.). Ugyanakkor használatos az igének „ál-visszaható” alakja is, foglalatkoskodni jelentéssel (*occuparsi di qlco.*: dedicarsi a qlco. in modo approfondito e continuativo, per lavoro o per coltivare interesse e inclinazioni – Lo Zingarelli (2005) uo). Ezzel szemben a franciában a főnév megőrizte a foglalatkoskodás jelentést (*occupation*: ce à quoi on consacre son activité, son temps), amíg az „ál-visszaható” ige az olaszhoz hasonló jelentést hordoz (s’occuper de qch: y employer son temps, ses soins – ld. LE ROBERT MICRO: *Dictionnaire de la Langue Française*. VUEF, 2002, 900.).

⁶ EBERHARD HECK: *Occupatio*. ZSS RA LXXXIV (1967). 355–357.

⁷ Látható persze, hogy a *Digesta*ban szereplő töredékek a *Res cottidianae*-ből származnak, ekként a szövegek közötti, a tartalmi kérdéseket meghaladó hasonlóság egyáltalán nem meglepő.

Milyen emberi cselekvések valósítják meg az *occupatiót*? Gaiusnál az ‘*occupando*’ és az ‘*adepti erimus*’ kifejezések vonatkoznak arra a cselekvésre, amelyet a szerezni szándékozónak tanúsítania kell. Ehelyütt tehát az *occupare* és az *adipisci* igék egymásra mutatnak: mindkettő a dolog elfoglalására, hatalomba kerítésére utal, ám az *occupare* inkább fizikai értelemben vett foglalást jelent – ekként jelentésében a *capere* igéhez áll közel –, míg az *adipisci* pedig inkább hatalomba kerítést, méghozzá ebben a párosításban elvont értelemben.⁸ A *Digestában* mindössze a ‘*capientium fiunt*’ fordulat jelenik meg, amelyből a *capiens*, vagyis a személy, aki a foglalást véghez viszi, elnevezése a *capere* igéből ered; mellette pedig a *fieri* ige egyszersmind a foglalás joghatására is utal. Az *Institúciókban* az ‘(ab aliquo) *capta fuerint*’ kifejezés hasonló a *Digestában* találhatóhoz: ugyanarról az igéről van szó, csupán más grammatikai egységgel jeleníti meg a szöveg szerkesztője alapvetően ugyanazt a gondolati tartalmat. Összességében tehát az figyelhető meg, hogy három ige utal arra a jogi tényre, emberi cselekvésre, amely az *occupatio* tényállása szempontjából releváns: *occupare*, *capere* és *adipisci*. Ebből az első kettő utal a fizikai értelemben vett foglalásra, az *adipisci* pedig az elvont, elvi hatalomba vételre, talán a foglalási szándéokra. Következésképp az *occupatiót* – legalábbis a vadak, madarak és halak vonatkozásában – a tényleges fizikai birtokba vétel valósítja meg, joghatások azonban csak akkor fűződnek hozzá, ha a foglalási szándék is megvan.

Ezen a ponton logikusan merül fel a kérdés, milyen joghatást rendelnek a források egy dolog foglalási szándékkal történő hatalomba vételéhez? Gaius szerint ‘*adquiruntur*’, a *Digesta* a ‘*capientium fiunt*’, és a ‘*nostrum esse intellegitur*’, az *Institúciók* a ‘*statim illius esse incipiunt*’ fordulatokat használják a joghatás kifejezésére. Ezekben közös, hogy mindegyik a tulajdon megszerzésére vonatkozik, helyesebben a dolog feletti hatalom keletkezésére. Emellett mindhárom forrás megemlíti, hogy a dolog feletti hatalom *ius naturale* alapján keletkezik (Gaiusnál ‘*naturali ratione*’, a *Digestában* ‘*ratione naturali*’, az *Institúciókban* pedig ‘*iure gentium*’).⁹

III. A *derelictio* a *Digestában*, a források szerkezete

A *Digesta* 41. könyvében a 7. titulus foglalkozik tüzetesen a *derelictio* kérdéskörével, egyéb, a *Digestában* elszórtan megtalálható források mellett.¹⁰ A „*Pro derelicto*” címet viselő titulus összesen nyolc *fragmentumból* áll, ebből a második és az ötödik töredék tagolódik további kisebb egységekre; mindkét esetben *principium* és egy további *paragrafus* olvasható. A nyolc töredék öt jogtudós nyolc munkájából származik:

⁸ Ehhez ld. FINÁLY i. m. 35 és 1353–1354.

⁹ Ehhez a kérdéshez ld. Inst. 2, 1, 11.

¹⁰ Benedek Ferenc a *Digesta* 41. könyv 7. titulusán kívül további négy szöveget vizsgál a tulajdonszerzéssel foglalkozó 41. könyvből (Iav. D. 41, 1, 58; Ulp. D. 41, 2, 17, 1; Iav. D. 41, 2, 21pr – eod. 2; Pap. D. 41, 3, 45pr), valamint további töredékeket a *Digesta* egyéb helyeiről, illetőleg megemlíti még a iustinianusi *Institúciókban* fellelhető szöveget is. A másik nagy csoportba a kodifikáció előtti forrásokat sorolja: itt Ulpianus kommentárját, Paulus *Sententiáit* említi meg, valamint a *Fragmentum Dositheanum*-ot, amely a Kr.e. II. századból származó regula-gyűjtemény. Részletesen ld. BENEDEK FERENC: *Derelictio, occupatio, usucapio*. (Jogtörténeti Tanulmányok V.) Budapest: Tankönyvkiadó, 1983, 8.

Ulpianus (Ad edictum), Paulus (Ad edictum, Ad Sabinum, Responsa), Modestinus (Differentiae), Pomponius (Ad Sabinum) és Iulianus (Ex Minicio, Ad Urseium Ferocem) tollából. Összesen tehát nyolc töredéket találhatunk a titulusban, ebből kettő tagolódik tovább, így 10 forráshely áll rendelkezésre a téma központi magjának vizsgálatához. Eme 10 forráshelyből 4 származik Paulustól, 2–2 Iulianus és Pomponius tollából, végezetül 1–1 Modestinus- és Ulpianus-hely található még ebben a címben.

A titulus forráshelyei egyrészt az edictumhoz írott kommentárokból (Ulpianus és Paulus munkái), másrészt pedig a Sabinushoz írt kommentárokból (Paulus és Pomponius munkái), valamint egyéb művekből származnak. Ebből adódhat egy olyan következtetés, hogy – bár különböző szerzőktől erednek – ezek a szövegek viszonylagos egységet, folytonosságot képviselnek a tituluson belül, továbbá feltehető, hogy amennyiben a Digesta szerkesztői beavatkoztak a szövegbe, akkor a szövegmódosítás elsősorban az egységesség, és a gördülékenység megteremtése érdekében történt ezen a helyeken.¹¹

Ami a titulus címét, és elhelyezkedését illeti, a 41. könyv először a dolgok feletti uralom megszerzésével foglalkozik, ezt követően tárgyalja egy dolog birtokának megszerzését és elvesztését, a harmadik titulus szól az elbirtoklásról és ennek megszakadásáról, ezt követően pedig az egyes jogcímekről esik szó, mivel az elbirtoklás körében jelenik meg a *iusta causa* szükségessége a leginkább explicit módon. A 41. könyvben tárgyalt jogcímek a negyedik titulustól: *pro emptore*, *pro herede* és *possessore*, *pro donato*, *pro derelicto*, *pro legato*, *pro dote*, valamint *pro suo*.¹²

A *derelictio* másodlagos irodalmát tekintve részletesebb áttekintést Benedek Ferenc és Hans Ankum nyújt.¹³ Emellett a szűken vett téma szempontjából jelentősebb munkákat felsorolja Kaser is.¹⁴ Benedek Ferenc 1983-as tanulmányában általában véve is értékeli az irodalmat. Jelzi, hogy az utolsó két, a témával komolyabban, behatóan és átfogóan foglalkozó tanulmány 1943-ban, valamint 1963-ban íródtak; az ötvenes-hatvanas években készült nagyformátumú kézikönyvek (Kaser, Longo, Voci) csak egy-egy fejezetben foglalkoznak a kérdéssel. Igaz ez az általa nem vizsgált kézikönyv-irodalomra is: Schulz, Buckland, Talamanca, Girard. Kivételként említhető Bonfante, aki a tulajdonról szóló 1926-os monográfiájában meglehetősen hosszán foglalkozik a kérdéssel.¹⁵ Az irodalom nézeteit Ankum csoportosítja; ezek szerint Berger,

¹¹ Ezzel ellentétesen ld. VACCA álláspontját lentebb (12. sz. jegyzet).

¹² Ehhez kapcsolódva szükséges kiemelni Letizia Vacca álláspontját, aki rámutat arra, hogy a *derelictio*ra vonatkozó szövegek egy részének a *pro derelicto* titulusban történő elhelyezése egyértelműen arra mutat, hogy ezekben az esetekben a kérdés nem az, hogy a dolog derelinkvált-e vagy sem, hanem az, hogy van-e lehetőség az elbirtoklásra vagy sem. Ugyanakkor egy konkrét forráshely (Iul. D. 41, 7, 7 [2 ex Minic.]) kapcsán részletesen kifejti, hogy véleménye szerint a *pro derelicto* titulus betöltése kizárólag a kompillátorok munkásságának köszönhető. Bővebben ld. LETIZIA VACCA: *'Derelictio' e acquisto delle 'res pro derelicto habitae'*. *Lettura delle fonti e tradizione sistematica*. Milano: Giuffrè, 1984, 97 és 72–73.

¹³ BENEDEK i. m. 27. HANS ANKUM: Pomp. D. 41, 7, 5pr.: Die occupatio einer res mancipi derelicta und der Ausdruck in bonis alicuius esse in den klassischen römischen Rechtsquellen. *ZSS RA CIII* (1986). 250–256.

¹⁴ KASER RPR I. 426^{13, 14}.

¹⁵ Jelen dolgozatban ennek az 1926-os munkának egy 1966-ban és 1968-ban megjelent kiadására történik hivatkozás.

Romano és Voci úgy tartják, hogy a klasszikus és a iustinianusi jog azonos elveket vallott a res derelictae vonatkozásában: attól függetlenül, hogy res Mancipi vagy nec Mancipi derelicta, volt a foglalás tárgya, az occupatio a tulajdon megszerzését eredményezte; az usucapio pro derelicto pedig csupán kívánatos volt. Úgy vélik, Pomponius a nemtulajdonos által elhagyott dologra vonatkoztatta a D. 41, 7, 5pr-ban írt véleményét.¹⁶ Krüger és Cuénod álláspontját ismertetve Ankum kiemeli, hogy Krüger szerint Pomponius az előbb hivatkozott helyen két párhuzamos esetet taglal: egyfelől a derelictio, másfelől az ajándékozás kérdését; éppen ebből következik, hogy a derelinkváló személy tulajdonos kell, hogy legyen, ugyanis a másik esetben szereplő ajándékozó feleség is tulajdonos.¹⁷ Cuénod úgy látja, hogy az esetben szereplő dolog igazából nem is derelinkvált. A pro derelicto habitum fordulat elé a tamquam szót illeszti, és ebből jut a fenti következtetésre: az occupans akként birtokolja a dolgot, mintha az derelinkvált lenne. Ankum megjegyzése mindössze annyi, hogy ez egyrészt túlzó álláspont, másrészt teljes egészében ellentétes a szöveggel.¹⁸

Emellett külön kiemelendő Kaden, akinek meglátása szerint elbirtoklásra két esetben van szükség a derelictio körében. Egyfelől akkor, amikor nemtulajdonos által derelinkvált dolog megszerzéséről van szó, másfelől pedig amikor az occupatio tárgyát a civiljogi tulajdonos által elhagyott res Mancipi képezi. A Pomponius-szöveg, véleménye szerint, a nemtulajdonos által elhagyott dologról kell, hogy szóljon, máskülönben nincs értelme a szövegbe ékelt „in bonis tuis non fuerint” fordulatnak.¹⁹ Max Kaser állítja, hogy elbirtoklásra csak a res Mancipi derelicta esetén van szükség, a res nec Mancipi derelicta azonban elbirtoklás nélkül is megszerzhető. A Pomponius szöveg vonatkozásában elképzelhetőnek tartja, hogy nemtulajdonos derelinkvált a dolgot, azonban Kaser szerint további lehetőségek is elképzelhetők.²⁰ Bonfante felfogása szerint a klasszikus jogban az occupans elbirtoklással szerezhet civiljogi tulajdont egy, a tulajdonos által derelinkvált res Mancipi felett. Szerinte Pomponius éppen erről ír, csak az kérdéses, miért írja a jogász az occupans vonatkozásában, hogy a dolog non in bonis eius est. Szerinte az occupans nem volt tudatában annak, hogy a dolgot a tulajdonos derelinkvált; ez pedig az usucapio lehetőségének alapja lenne. Állítását abból vezeti le, hogy a szöveg szerint a derelinkvált dolgot megvásárló személy csak arról tud, hogy a dolog in ea causa esse, vagyis, hogy derelinkvált.²¹ Az újabb irodalomban Vacca alapvetően osztja Bonfante nézetét, vagyis az occupans

¹⁶ ADOLF BERGER: In tema di derelizione. *BIDR XXXII (1922)*. 168–170. S. ROMANO: *Studi sulla derelizione nel diritto romano*. Padova, 1938, 76–84.; PASQUALE VOCI: *Modi di acquisto della proprietà*. Milano, 1952, 235–236.

¹⁷ H. KRÜGER: *Derelictio und usucapio*. Athén: Mnenosyna Pappulias, 1934, 171–175. Hivatkozta ANKUM i. m. 252.

¹⁸ A. CUÉNOD: *Usucapio pro derelicto. Études de droit romain classique*. (Disszertáció) Lausanne, 1934, 42–51. Hivatkozta ANKUM i. m. 252.

¹⁹ ERICH-HANS KADEN: Besprechung des Büches von Meyer-Collings. *ZSS RA LIII (1933)*, 614.

²⁰ MAX KASER: In bonis esse. *ZSS RA LXXVIII (1961)*, 180.

²¹ PIETRO BONFANTE: *La derelizione di res Mancipi nel diritto classico*. (Scritti Giuridici Varii) Torino, 1926, 335–337. Hasonlóan Uó: *Corso di diritto Romano. La proprietà II*. Milano: Giuffrè, 1968, 256–266.

azért nem birtokolhatja el a tulajdonos által elhagyott dolgot, mert nincs tudatában annak, hogy a tulajdonos hagyta el azt, illetőleg abban a hiszemben van, hogy nemtulajdonos hagyta el a dolgot. Ebből az következik, hogy a klasszikus jogban a tulajdonos által elhagyott dolog felett a megszerző közvetlenül; egyéb esetekben pedig – a körülményektől függően – azonnal, vagy elbirtoklás útján szerez tulajdont.²²

1. A 'derelictio' előfordulása a Digesta szövegeiben

A dolgok elhagyása kapcsán az irodalomban általában a derelictio kifejezés használatos, ugyanakkor sem az Institúciók, sem a Digesta nem használja a derelinquere ige főnévi alakját: ritkábban fordul elő az ige, (de)relinquere formában, sokkal általánosabb azonban a pro derelicto habere fordulat, amelynek egyik tagja arra a dologra vonatkozik, amelyet elhagyottnak tekintenek; a kifejezésben szereplő participium pedig a jelzett dolog állapotára utal.²³

2. Az elhagyott dolgok tulajdonának foglalással történő megszerzése (D. 41, 7) – a derelictio fogalmi elemei. (D. 41, 7)

A derelictio tényállásának tisztázása során elsődlegesen azt a kérdést kell megvizsgálni, hogy a Digestában szereplő jogtudósi vélemények alapján mit tekinthetünk a derelictio alapvető fogalmi elemeinek.²⁴ A titulus legelső, Ulpianustól származó töredéke szerint abban az esetben, ha egy dolog pro derelicto állapotba kerül, az abban a pillanatban megszűnik a miénk lenni, és rögtön az azt occupálóé lesz, hiszen egy dolog felett ugyanolyan módon lehet tulajdont szerezni, ahogy a dolog feletti tulajdonjog megszűnt.

Ulp. D. 41, 7, 1 (12 ad ed.)

Si res pro derelicto habita sit, statim nostra esse desinit et occupantis statim fit, quia isdem modis res desinunt esse nostrae, quibus adquiruntur.

A statim szó kettős előfordulása, valamint a desinere és a fieri ige használatával Ulpianus markánsan érzékelteti, hogy a derelictio és az occupatio egymás komplementerei, amelyet a quia utáni mellékmondat is erősít. Különbség van a desinit és a fieri igékhez tartozó további bővítmények tekintetében: először nostra esse, utóbb pedig occupantis (ti. esse) szerepel. Tehát amit mi elhagyunk, azt a bárki foglalással megszerezheti. Az ilyen személyt nevezi a jogtudós röviden occupansnak, vagyis elfoglalónak, foglalással szerző személynek.

²² VACCA i. m. 57–62.

²³ Ezt a megállapítást vö. FINÁLY i. m. 1577 és 881–882. Ezt Benedek is megerősíti, amikor rámutat, hogy a derelictio főnévként nem jelenik meg a forrásokban; a derelinquere ige, vagy a pro derelicto habere kifejezések utalnak a dologelhagyásra. Derelinquere rem annyit tesz: egy dolog birtoklásával teljesen és véglegesen felhagyni; ez egyszeri cselekedet. A pro derelicto habere sokkal inkább jogi terminus; arra az állapotra utal, amibe a derelictio bekövetkezte után kerül az a személy, aki a dolgot elhagyta. Részletesen ld. BENEDEK i. m. 9.

²⁴ Ehhez részletesen ld. BENEDEK i. m. 9. és skk.

A quia után következő magyarázó mellékmondat további információkkal szolgál: Ulpianus szerint a tulajdon megszűnése és megszerzése isdem modis történik, vagyis ugyanolyan módon. Ez nyilvánvalóan nem arra utal, hogy a derelictio és az occupatio ugyanazt jelentené, hanem mindössze arra mutat rá, hogy a két jogcselekmény rendszerint egymást kiegészíti. A forráshelyből tehát az következik, hogy ha valaki derelinkvál egy dolgot, akkor megszűnik a dolog feletti tulajdonjoga, aminek a jogkövetkezménye, hogy bárki foglalással tulajdont szerezhet a dolog felett.²⁵

Az ulpianusit követő, Paulustól származó második töredék nagyon lakonikus megállapítást tartalmaz: az olyan dolgot, ami pro derelicto habita, meg lehet szerezni.

Paul. D. 41, 7, 2pr. (54 ad ed.)

Pro derelicto rem a domino habitam si sciamus, possumus adquirere.

A szövegnek azonban két érdekessége van: egyfelől, hogy a dolog pro derelicto jellege a dolog urától ered (a domino), másfelől pedig igen jelentős a „si sciamus” fordulat. Jelentése nem kérdéses, ám problémásnak tűnhet, hogy mire is vonatkozik ez a fordulat.²⁶ Tüzetesebb vizsgálódás után feltételezhető, hogy minden bizonnyal az előtte álló egész közlésre, mivel az utána következő mellékmondatban tárgyias ige szerepel (acquirere), ami mellett azonban nincs tárgy, hiszen az csak az előző mondat tárgya lehet, a közlésben ugyanis ez a téma, a már ismert elem, az új információ (réma) pedig a teljes második tagmondat: possumus adquirere. Vagyis adquirere tárgya rem, ahhoz pedig hozzá tartozik a pro derelicto habita fordulat, ennek pedig további bővítője az a domino. Ebből pedig logikusan csak az következhet, hogy a si sciamus szövegrészben megfogalmazott ismeretünk az egész témára kell vonatkozzon: rem pro derelicto habita a domino. Tehát ha a tudatunk átfogja azt a tényt, hogy a tulajdonos derelinkválta a dolgát, akkor az ilyen dolog felett tulajdont szerezhetünk.²⁷ Annak ellenére igaz ez az állítás, hogy a szövegben csak adquirere szerepel, nem pedig dominium adquirere.²⁸ Így a forráshelyekből nyerhető ismeret az, hogy ha a dolog tulajdonosa derelinkválja a dolgát, azon bárki egyszerű birtokba vétellel tulajdont szerezhet. Ezzel kapcsolatosan Vacca kiemeli, hogy a prokuliánus vélemény szerinti meggyőződés (scientia) elméletileg különböző körülményekből vezethető le, mint amilyen például a tulajdonos általi, a dolog feletti tulajdonnal való felhagyásra irányuló akarattnyilvánítás, vagy éppen a tulajdonosnak abbéli meggyőződése, hogy a dolog birtokának elvesztése okán nincs már módja a dolog visszaszerzésére. Ugyanakkor szerinte ez – az eme eredmény elérése irányuló bármiféle reálaktus hiányában – önmagában nem elegendő a tulajdon elvesztésének megalapozásához, a tényleges hatás tehát csak akkor áll be, amikor valaki magát a dolgot megszerzi. Mindezzel szemben a szabiniánus felfogás szerint pusztán az arra irányuló akarat, hogy a dolog

²⁵ Ehhez ld. még BENEDEK i. m. 13.

²⁶ FINÁLY i. m. 1773.

²⁷ Ezzel lényegében egyezően VACCA i. m. 74.

²⁸ Alátámasztható ez a vélemény ama ténnyel, hogy a később bemutatásra kerülő első paragrafusban Paulus (D. 41, 7, 2, 1 [54 ad ed.]) két eltérő jogtudósi véleményt ismertet, és egyszersmind választ is közülük, hogy ő melyiket tartja helyesnek.

pro derelicto habita legyen, elegendő a tulajdon elvesztéséhez, mivel a harmadik személy általi megszerzés nem tekinthető *res nullius* megszerzésének.²⁹

Ezzel összhangban kell rámutatni arra is, hogy az elhagyáshoz – a korábbiakon túl – általában *animus derelinquendi* is szükséges, amely azonban nem igényel kifejezett nyilatkozatot, elegendő a ráutaló magatartás is. Kérdés azonban, hogy vajon az *animus derelinquendi* csak a tulajdonos esetében értelmezhető-e, vagy fennállhat-e más, nemtulajdonos személynél is, aki a dolgot elhagyja.³⁰ A Benedek által bemutatott, elemzett vélemények eltérőek: ezzel kapcsolatosan elemzi a *lex Rhodia* tényállása körébe vonható *Digesta*-helyeket (Iav. D. 41, 2, 21, 1–2 és D. 41, 1, 58; Iul. D. 14, 2, 8; Iul. D. 41, 7, 7; Paul. D. 14, 2, 2, 8). Ezekben a forrásokban közös, hogy a tengerbe dobott dolgok kérdésével foglalkoznak (van eset, amikor Iavolenus és Iulianus összehasonlít eseteket: így a hajótörés következtében partra sodródott dolgok, és az ideiglenesen letett málna eseteit).³¹ Benedek a források alapján arra az álláspontra helyezkedik, hogy az esetekben említett dolgok tulajdonjogát nem lehet megszerezni elbirtoklás útján, mivel ezek nem minősülnek *res derelicta*-nak (vagy a *res iactae*, vagy a *res deperditae* kifejezések fordulnak elő a szövegekben). Azzal indokolja ezt az álláspontot, hogy nem a dolog feletti hatalom vagy uralom feladásának a szándékával váltak meg a dolgoktól, hanem azért, hogy a hajót, és saját magukat megmentse.³² Rámutat, hogy a források ebben a kérdésben egyetértenek; különbség mindössze annyiban van, hogy a Paulus-hely, és az egyik Iavolenus idézet említi a kérdést úgy, mint ahol tulajdonosi *derelictio* következett be; az összes többi esetben erről nincs szó. Ezt az álláspontot erősíti a *Digesta* más helyeiről származó forrásokkal is; ezek a rabszolgák *derelictió*jával foglalkozó szövegek.³³ Összességében arra a következtetésre jut, hogy az *animus derelinquendi* megléte nem kötődik a tulajdonos személyéhez, indoka pedig az, hogy a források nem egységesen közelítik a *derelictio* személyi oldalát. Mindebből persze rögvest adódik a logikus kérdés, hogy amennyiben Benedek következtetése elfogadható, akkor miként eshet szó *animus derelinquendi*ről abban az esetben, ha a dolgot nem annak tulajdonosa hagyja el. A látszólagos ellentmondás feloldása érdekében hivatkozni kell Vacca álláspontjára is, aki a *derelictio* lényegének vizsgálatához elsősorban a *iactus mercium* kérdésével foglalkozó szövegeket hív segítségül.³⁴ Azzal ő maga is egyetért, hogy a *derelictio* egyik központi eleme az *animus derelinquendi*, amelynek hiányában a dolgok hajóból történő kidobása nem valósít meg *derelictió*t, csupán *iactus*-t. Az egyes dolgok hajóból történő kihajítását azonban az esetek többségében nem a dolog tulajdonosa végezte, hanem a hajó

²⁹ Vacca i.m. 86⁹².

³⁰ Ehhez ld. BENEDEK i. m. 8–9.

³¹ BENEDEK i. m. 10.

³² BENEDEK i. m. 10–11.

³³ BENEDEK i. m. 11. Mindezek mellett még két, nem *Digesta*-forrást is megvizsgál (Paul. Sent. 2, 31, 27 és Inst. 2, 1, 47), amelyek elvi jelleggel említik a dolgok elhagyását, és mindkettő az a *domino* történt *derelictió*val foglalkozik. Részletesen ld. BENEDEK i. m. 12.

³⁴ VACCA i. m. 91–92. Iav. D. 41, 2, 21, 1 (7 ex Cass.); Iav. D. 41, 1, 58 (11 ex Cass.); Iul. D. 41, 7, 7 (2 ex Minic.); Iul. D. 14, 2, 8 (2 ex Minic.); Gai. D. 41, 1, 9, 8 (2 rer. cott.); Paul. D. 14, 2, 2, 7 (34 ad ed.); Ulp. D. 47, 2, 43, 11 (41 ad Sab.).

parancsnoka adott rá utasítást, ekként a tulajdonos akarata közömbös volt. Ezzel a meglátással lényegében egyező véleményt fogalmaz meg Rougé is, aki a Mediterráneum tengeri kereskedelmi gyakorlatával foglalkozó művében önálló fejezetet szentel a lex Rhodiának, ennek keretében pedig áttekinti azokat a felmerülhető szituációkat is, amelyekben a hajón lévő dolgok kidobására sor kerülhetett.³⁵ Ezekben az esetekben tehát – mint arra Vacca rámutat – látszólagos az animus derelinquendi középpontba helyezése. A valódi jogi probléma az, hogy az ilyen esetekben megengedhető-e egy harmadik személynek az adott dolog feletti, elbirtoklás útján való tulajdonszerzése; a megoldást pedig szerinte a lopásra hivatkozás jelenti, hiszen lopott dolgot nem lehet elbirtokolni. Per analogiam ugyanez alkalmazandó, ha hajótörés veszélye miatt dobnak ki bizonyos dolgokat a hajóból.³⁶ Az elhagyás ténye ugyanis nem állítható bizonyosan; a körülményekből sokkal inkább elvesztésre lehet következtetni, ide értve minden olyan esetet, amikor a dolog a visszaszerzés legcsekélyebb reménye nélkül, véglegesen elveszett.³⁷ Összefoglalva tehát Vacca álláspontja szerint az animus derelinquendi (dereliquentis) nem a dolog tulajdonának elhagyására vonatkozó szándékot jelenít meg, hanem mindössze arra a helyzetre utal, amikor a tulajdonos tudatára ébred annak a ténynek, hogy a dolog számára végleges elveszett. Ulpianus egyik véleménye szerint a dolgot megtaláló személy nem követ el lopást, ha a dolgot animo dereliquentis dobták ki a hajóból.³⁸ Vacca úgy látja, hogy az általa képviselt felfogást tisztán bizonyítja a szövegben a jogász által használt „cum sciat peritulum” kifejezés, amellyel Ulpianus éppen az animus derelinquendi valódi tartalmát írja le.³⁹

Visszakanyarodva a derelictio személyi oldalának kérdéséhez, a titulus egyik töredékében Paulus arról ír, hogy azt a dolgot, amelyet valaki elhagyott, és amelyről úgy véljük, hogy birtokba vehető, elbirtokolhatjuk, abban az esetben is, ha nem tudjuk, hogy ki hagyta el azt. Fontos azonban kiemelni, hogy a forráshely kifejezetten arra az esetre vonatkozik, amikor a tulajdonos hagyja el a dolgát.⁴⁰ Ebből okszerűen vonható le az a következtetés, hogy nyilvánvalóan kell, hogy szerepeljen a titulusban egy olyan vélemény is, amely azt az esetet elemzi, amikor nem a tulajdonos hagyja el a dolgot.

Paul. D. 41, 7, 4 (15 ad Sab.)

Id, quod pro derelicto habitum est et haberi putamus, usucapere possumus, etiam si ignoramus, a quo derelictum sit.

³⁵ JEAN ROUGÉ: *Recherches sur l'organisation du commerce maritime en Méditerranée sous l'Empire Romain*. S.E.V.P.E.N. 1966, 397–413, ehelyütt pedig különösen 400–401.

³⁶ Iav. D. 41, 2, 21, 1–2 (7 ex Cass.).

³⁷ VACCA i. m. 94–96. A tárgyalt forráshely szerint a tulajdonos a dolog hajóból történő kidobására későbbi visszavételi szándéka nélkül került sor, ekként harmadik személy a birtokbavétel pillanatában szerez tulajdont a dolog felett. Egy másik szöveg (Iav. D. 41, 1, 58) elemzése körében Vacca rámutat, hogy a jogász állítása nem az, hogy a iactus mercium derelictiót jelentene, hanem mindössze annyi, hogy a tengerből kihalászott, illetőleg a parton talált dolgok hagyományos megfontolás szerint pro derelicto habita tekintendők. Az elbirtoklás lehetőségét azonban kizárólag csak azokban az esetekben tekintti adotttnak, amikor a tulajdonos a dolgot a végleges elhagyás szándékával hagyja sorsára. Részletesen ld. VACCA i. m. 97.

³⁸ Ulp. D. 47, 2, 43, 11 (41 ad Sab.)

³⁹ VACCA i. m. 122.

⁴⁰ BENEDEK i. m. 12–13.

A szöveg egyes elemeinek (*haberi putamus – ignoramus – a quo derelictum sit*) vizsgálata alapján állítható, hogy Paulus véleménye szerint a derelinkvált dolog elbirtoklása körében nem feltétel a jogelőd ismerete. Adott tehát egy olyan helyzet, amikor valaki birtokba vesz egy gazdátlanul heverő dolgot, jóhiszeműen *pro derelicto* habitának tartva azt. Teszi ezt mindannak ellenére, hogy a dolog elhagyott voltában nem lehet objektíve biztos, mivel úgy ítéli meg, hogy értelmetlen azzal foglalkozni, hogy ténylegesen ki is hagyta el azt a dolgot. A Paulus-szöveg értelmében pedig elbirtokolhatja a dolgot.⁴¹

Mindezek nyomán azonban adódik egy alapvető jelentőségű kérdés: egyáltalán miért van itt szó elbirtoklásról ahhoz, hogy a derelinkvált dolog felett tulajdont szerezhessünk? Hiszen – Vacca gondolatmenetét követve – ha a harmadik személy olyan dolgot szerzett meg, amely ténylegesen *pro derelicto* habita volt, akkor ebben az esetben semmi sem zárja ki a dolog közvetlen megszerzését.⁴² Az ezt megelőző alapkérdés az lehet, hogy van-e több olyan forrás, amely az elbirtoklást együtt említi a *derelictio*val? A kérdésre adott igenlő válasz nyomán arra a következtetésre juthatunk, hogy két Paulus, és két Iulianus szöveg is említi az elbirtoklást, valamint még további egy, Pomponiustól származó hely is.⁴³ Ezeket a forrásokat részletesen vizsgálja Benedek, aki végül arra a következtetésre jut, hogy a *res nullius* esetében okszerű lehet az azonnali tulajdonszerzés, mivel eme dolgok éppen a közfelfogás szerinti jellegük miatt minősülnek *res nullius*nak. Ezzel szemben a *res derelictae* esetében egyáltalán nem nyilvánvaló, hogy a dolog adott esetben épp *res nullius derelictae*, ezért a tulajdonjog körüli bizonytalanságot feloldandó mindenképp szükséges lehet az elbirtoklás.⁴⁴ A kérdés annál nagyobb jelentőségűnek tűnik, mivel Ulpianus a *titulus* elején, az első töredékben azt mondja, hogy a *derelictio* következtében megszűnik a dolgot elhagyó tulajdonjoga, és azon birtokba vétellel bárki tulajdont szerezhethet. Hasonlóképpen nyilatkozik Paulus is a második *fragmentum principium*ában: azt mondja, megszerezhetjük a dolgot (*possumus acquirere*). A két töredék közötti különbség az, hogy az első Paulus-töredékben *res pro derelicta a domino* szerepel, míg az utóbbiban *id, quod pro derelicto habitum est*, a *fragmentum* végén pedig *etiam si ignoramus a quo derelictum est*. Tehát az első esetben a jogtudós a tulajdonos által elhagyott dologról beszél, a másodikban pedig a tulajdonoson kívül bárki más által elhagyotról. Mindezeket figyelembe véve látható, hogy az elbirtoklás kérdése itt azért merülhet fel, mivel egyáltalán az vitatott, hogy a dolog vajon *pro derelicto* habita-e, vagy csupán ideiglenesen került elhagyásra. Nyilvánvalóan nincs probléma abban az esetben, amikor a harmadik személy határozottan tudatában van annak, hogy a dolog elhagyott – mert például látta, amint a tulajdonos eldobja azt. Minden más esetben azonban a megszerző kizárólag azokra a körülményekre alapozhat, amelyek között a dolgot meglelte,

⁴¹ Mint azt Vacca megjegyzi, hogy Paulus ehelyütt tartózkodik állást foglalni abban a kérdésben, hogy az elbirtoklásra *pro derelicto*, vagy esetleg valamilyen más jogcímen kerülhet sor. Ezzel kizárja annak a lehetőségét, hogy a birtokos az *actio Publiciana* általi védelemben részesüljön, éppen azért, mivel számára közömbös, hogy ki hagyta el a dolgot, amelynek következménye, hogy a jogcím nem bizonyítható. Ld. VACCA i. m. 74.

⁴² VACCA i. m. 74.

⁴³ Paul. D. 41, 7, 2; Paul. D. 41, 7, 4; Pomp. D. 41, 7, 5pr; Iul. D. 41, 7, 6; Iul. D. 41, 7, 7.

különös figyelemmel magának a dolognak a természetére, így különösen a dolog értékére, vagy a megtalálás helyére. Az ilyen kétséges esetekben a jogászok tudták, hogy a dolog megszerzése csak abban az esetben válhat befejezetté, amikor maga az elbirtoklás is befejezett, mivel a dolog elhagyásának ténye is ilyenkor válik bizonyossá.⁴⁵ Vacca véleménye szerint is a forrásban írt hipotetikus esetben a derelictio ténye bizonytalan, ezért vonja le Paulus kifejezetten azt a következtetést, hogy a birtokos nem tudta, hogy ki vitte végbe a dologelhagyást, ekként az elhagyás körülményeivel sincs tisztában. Kiemeli ugyanakkor, hogy a jelen okfejtés tárgyául szolgáló esetben (Paul. D. 41, 7, 4 [15 ad Sab.]) ha megengedett is az elbirtoklás, az biztosan nem az actio Publiciana által védett usucapio ex iusta causa lesz, azaz nem lehet usucapio pro derelicto, csupán usucapio pro suo. Ha ugyanis a derelictio megtörtént volna, tehát ez lenne a tulajdonszerzési cím, akkor a harmadik személy az elbirtoklástól függetlenül megszerezne a tulajdont.⁴⁶ Végkövetkeztetése ebben a kérdésben tehát az, hogy ha a megszerző meg volt győződve arról, hogy a tulajdonos elhagyta a dolgot, és eme meggyőződése hatására veszi birtokba a dolgot, elbirtoklással fogja megszerezni a dolog tulajdonjogát, amennyiben a derelictio ténylegesen megtörtént.⁴⁷

Az előbbi véleményeket erősíti valamelyest Pomponius is, amikor arról ír, hogy az a dolog, amelyet valaki elhagyott (pro derelicto habuerit), nyomban – tehát az elhagyás pillanatában – az enyém lesz.

Pomp. D. 41, 7, 5, 1 (32 ad Sab.)

Id, quod quis pro derelicto habuerit, continuo meum fit [...]

Az eddig bemutatott forrásokból az alábbi következtetések vonhatók le a derelictio fogalmi elemeire vonatkozóan. Elsőként, a derelictio által a birtokkal együtt megszűnik a dolog feletti tulajdonjog is, és ilyenkor occupatióval lehet tulajdont szerezni a dolog felett. Derelictio és occupatio ebből a szempontból kiegészítik egymást, illetve rendszerint együtt járnak: a derelictiót rendszerint occupatio szokta követni. Az is kiderül a forrásokból, hogy a res pro derelicto habita kétféle lehet: egyszerűen csak pro derelicto habita, illetőleg pro derelicto habita a domino: létezik tehát a bárki által elhagyott dolog, illetőleg a tulajdonos által elhagyott dolog. Ebből a szempontból Paulus különbséget tesz a tulajdonszerzés módjai között: a tulajdonos által elhagyott dologon foglalással szerzünk tulajdont, amíg a bárki más által elhagyott dolgot elfoglalhatjuk ugyan, tulajdont azonban csak elbirtoklással szerezhetünk felette. Ehhez képest a Pomponiustól idézett vélemény ugyanakkor nem bontja két esetkörösre a derelictio tényállását azon az alapon, hogy ki hagyja el a dolgot; ő mindösszesen annyit mond, hogy az elhagyott dolog nyomban a miénk lesz, vagyis ha elfoglaljuk, tulajdonosainvá válunk.

A derelictio fogalma kapcsán azt kell még megvizsgálni, hogy találunk-e olyan forráshelyet, amely a derelictiót más tényállástól elhatárolja. A titulus 7. töredéke

⁴⁴ BENEDEK i. m. 21.

⁴⁵ Vö. a fentebb hivatkozott Ulpianus- és Paulus-szövegekkel.

⁴⁶ VACCA i. m. 75.

⁴⁷ VACCA i. m. 114.

Iulianus tollából a *merces iactatae* tényállását veti össze a *derelictio*val, rámutatva, hogy a kettő élesen elkülönítendő egymástól. Ha ugyanis valaki hajóból kidobott dolgot talál, a jogtudós álláspontja szerint nem birtokolhatja el azt, mert nem elhagyott dologról van szó.

Iul. D. 41, 7, 7 (2 ex Minic.)

Si quis merces ex nave iactatas invenisset, num ideo usucapere non possit, quia non viderentur derelictae, quaeritur. sed verius est eum pro derelicto usucapere non posse.

Az eset tárgya tehát *merx*, amely ha *ex nave iactata*, akkor elbirtoklással nem lehet rajta tulajdont szerezni, hiszen az nem *res derelicta*. Benedek gondolatmenete szerint a szövegből ehelyütt nem derül ki, miért dobták ki a hajóból az árut, de elég valószínű, hogy a hajósoknak nincs *animus dereliquendi*-jük, mivel a forrásban *merx*ről van szó, nem pedig bármiféle dologról.⁴⁸ Gondolhatnánk, hogy ha az *animus dereliquendi* meglenne, akkor Iulianus erre minden bizonnyal utalt volna, de legalábbis nem a *merx* kifejezést használta volna, mivel az áru vagy a hajósoké, vagy pedig – ha nem az ő tulajdonuk – elszámolási kötelezettséggel tartoznak a tulajdonos felé. Az előbbi esetben komoly indokra lenne szükség a tulajdonfeladás szándékát alátámasztandó, a második esetben eleve elképzelhetetlen a tulajdonfeladás, mivel ha valakinek nincs tulajdonjoga, azt nem tudja feladni.⁴⁹ Érdemes azonban odafigyelni az utolsó mondatra, amely szerint helyesebb az a nézet, amely szerint az elbirtoklásra *pro derelicto* nincs lehetőség, vagy *pro derelicto* elbirtoklásra nincs lehetőség – *pro derelicto usucapere non posse*. Ehelyütt adódik a következtetés, hogy más jogcímen elvileg adott az elbirtoklás lehetősége; mindezt azonban a továbbiakban Iulianus nem fejt ki, ekként a szöveg értelmezhető úgy is, hogy a jogtudós csak mintegy jelzi, hogy az elbirtoklás lehetetlensége itt a *pro derelicto* esetre korlátozódik. Mindent egybevetve a szöveg kicsit olyan hatást kelt, mintha a jogász fogalmi pontosságra törekedve nem elégedne meg a *merces iactatae* körében az elbirtoklás tilalmának általános említésével, hanem – mivel korábban magyarázatként éppen azt említi, hogy nem *res derelicta*ról van szó – mintegy megkövetelné, hogy a jogcímen utalással mutassunk rá arra is, miért tilos vagy lehetetlen az ilyen dolgok elbirtoklása.⁵⁰ A *derelictio* fogalmára nézve azonban két tanulság is adódik: egyfelől a *derelictio* egyfajta fogalmi határvonalát húzza meg a Iulianus-szöveg, amikor azt mondja, hogy olyan dolgot, ami nem *derelicta*, nem lehet elbirtokolni, vagy nem lehet *pro derelicto* elbirtokolni. Itt egy konkrét, gyakorlati esetet említi: a *merces ex navis iactatae* esetét, és bár nem mondja ki *expressis verbis*, hogy miért nem tekintik *res derelicta*nak az ilyen dolgokat, mégis a feltevés első tekintetre az lehet, hogy hiányzik az *animus dereliquendi*. Ha ez a feltevés igaz, akkor ez egyszerűsített azt is jelenti, hogy a *derelictio* további

⁴⁸ BENEDEK i. m. 9. és skk.

⁴⁹ Ezzel lényegében ellentétesen, a probléma más irányú megközelítésével ROUGÉ i. m. 400.

⁵⁰ Eme gondolat leágazásaként feltehető lenne, hogy mivel a *Digesta* jelen könyvének megelőző titulusa az elbirtoklással és annak jogcímeivel foglalkoznak, az utolsó mondatot – az előbbihez hasonló fogalmi pontosság jegyében – a szöveg szerkesztője toldotta be. A Mommsen-Krüger-féle kritikai kiadásban azonban erre, illetőleg általában az interpoláció tényére utaló megjegyzést nem találunk, ekként ez utóbbi elképzelés elvethető.

fogalmi elemének kell tekinteni az animus derelinquendi, amelynek lényege a communis opinio alapján az, hogy a derelinkváló személy tudata arra kell, hogy irányuljon, hogy ő az eldobás által a dolog tulajdonával is felhagy, nem pusztán annak birtokával. Szükséges azonban ezen a ponton ismételtén Vacca nézetét idézni, akinek a véleménye szerint Iulianus nem arra próbál választ adni, hogy az esetben szereplő dolog derelinkvált-e, vagy sem, hanem arra, hogy a konkrét esetben adott-e az elbirtoklás lehetősége, vagy sem. Mindezt pedig a jogász azért igyekszik elvi élel tisztázni, mivel egyáltalán vitatott, hogy az a körülmény, hogy a res iactae nem tekintendő magától értődően derelinkválnak, minden esetben gátat szab-e a pro derelicto címen történő elbirtoklásnak. Iulianus gondolatmenetéből következően Vacca valószínűtlennek tartja, hogy az a személy, aki jóhiszeműen tartja magánál a tengerparton talált dolgot, egy év elteltével ne szerezne tulajdont a dolog felett, feltéve, hogy a dolog eredeti tulajdonosa nem jelentkezik érte. Ilyenkor azonban az elbirtoklás nem pro derelicto, hanem – hasonlóan számos más esethez – pro suo jogcímen fog bekövetkezni.⁵¹ Ami pedig az animus derelinquendi kérdését illeti, Vacca úgy véli, hogy a ‘pro derelicto habere aliquem’ fordulat arra utal, hogy a dolog derelictum-nak tekintendő, vagyis ezzel nem a dolog tényleges elhagyására vonatkozóan állítunk valamit, hanem csupán a dologhoz fűződő tudati viszonyulást jellemezzük ezzel a kifejezéssel: ez a tulajdonosnak a dologhoz fűződő tudati viszonyulását van hivatva megjeleníteni.⁵² A klasszikus jogászok elgondolása szerint az animus derelinquendi annyit jelentett, hogy a tulajdonos véglegesen elvesztette a dolgot, tehát nem vonatkozott kifejezetten a tulajdon felhagyásának szándékára: ez csupán egy felismerés volt.⁵³ A fentebb (38. j.) már hivatkozott Ulpianus-hely egyértelműen alátámasztja ezt az álláspontot:

Ulp. D. 47, 2, 43, 11 (41 ad Sab.)

Si iactum ex nave factum alius tulerit, an furti teneatur? quaestio in eo est, an pro derelicto habitum sit. et si quidem derelinquentis animo iactavit, quod plerumque credendum est, cum sciat periturum, qui invenit suum fecit nec furti tenetur: si vero non hoc animo, sed hoc, ut, si salvum fuerit, haberet: ei qui invenit auferendum est, et si scit hoc qui invenit et animo furandi tenet, furti tenetur. enimvero si hoc animo, ut salvum faceret domino, furti non tenetur. quod si putans simpliciter iactatum, furti similiter non tenetur.

Az Ulpianusnak feltett kérdés arra vonatkozik, hogy a hajóból kidobott dolog (iactum) elvitele lopásnak minősül-e? Ulpianus a válaszban onnét közelíti meg a problémát, hogy az ilyen dolog elhagyottnak tekinthető-e, vagy sem, és az erre a kérdésre adott választól függ, hogy lopásnak lehet-e tekinteni a dolog elvitelét. Ezek szerint Ulpianus úgy véli, hogy nem felel lopásért a dolgot elvivő személy, ha a dolog kidobása elhagyási szándékkal (derelinquentis animo) történt. Ha azonban a dolog kidobása azzal a szándékkal történt, hogy azt a tulajdonos megtartsa, akkor sem beszél-

⁵¹ VACCA i. m. 97–100. Ebben a körben még egy, a derelictióhoz és a iactus merciumhoz nem kapcsolódó Neratius-szöveget eleméz (Ner. D. 41, 10, 5pr. [5 membr.]).

⁵² VACCA i. m. 120.

⁵³ VACCA i. m. 121.

hetünk még lopásról, csupán a dolog ragadtatik el a találótól (*auferendum est*). Kifejti, hogy *derelinquentis animo* akkor dobnak ki valamit a hajóból, ha az elvesztés, megsemmisülés lehetőségét átfogja a kidobó személy tudata (*sciat periturum*).⁵⁴ A szöveg vonatkozó részének értelmezéséből tehát következik, hogy az *animus derelinquendi* (*derelinquentis*) – legalábbis ebben a konkrét esetben – arra vonatkozik, hogy a kidobáskor a kidobást végző személy tudata átfogja-e a dolog elvesztésének legalább a lehetőségét. Mint az fentebb már kiderült, Vacca is úgy véli, hogy ebben a szövegben az *animus derelinquendi* (*derelinquentis*) nem a dolog tulajdonának elhagyására vonatkozó szándékot jelenít meg, hanem mindössze arra utal, hogy a tulajdonos tudatában van a dolog végleges elvesztésének.⁵⁵ Összességében tehát megállapítható, hogy egyfelől az *animus derelinquendi* nem kizárólag a dolog tulajdonosához kötődhet, másfelől pedig az *animus* jelenthette a dologtól való megválás akaratát, ennek azonban tágabban ki kellett terjednie annak ismeretére is, hogy a dolog az azt eldobó személy számára visszavonhatatlanul elveszhet. Ekként, ha a dolgot kidobó, vagy eldobó személy már eleve számolt a végleges, tehát a visszaszerzés reménye nélküli elvesztés lehetőségével, akkor logikusan állítható, hogy eme tudati viszonyulás elegendő lehetett az *animus derelinquendi* megalapozásához. Az elhagyott dolog elbirtoklása körében még egy, szintén Iulianus nevéhez fűzhető fragmentumot kell megemlíteni, amelyben azt állítja a jogtudós, hogy amennyiben valaki abban a téves feltevésben van, hogy a dolog elhagyott, a dolog *pro derelicto* elbirtoklására nincs mód.

Iul. D. 41, 7, 6 (3 ad Urs. Ferocem)

Nemo potest pro derelicto usucapere, qui falso existimaverit rem pro derelicto habitam esse.

Ebben az egy mondatban a *falso* történő elbirtoklás lehetetlenségéről van szó, vagyis nem jogi tilalomról; a forrás nem arról szól, hogy *lex prohibet*, hanem *nemo potest*. Mindent egybevetve lehet azt mondani, hogy *falso existimare* itt annyit tesz: tévesen; tévesen hiszi a dolgot birtokba vevő személy, hogy az *res derelicta*.⁵⁶ A forrás ugyan nem szól a tévedés eredetéről, mindenesetre több mint valószínű, hogy valamilyen külső indíttatás, legfőképpen tapasztalat alapján kell arra a feltevésre jusson a dolgot birtokba vevő, hogy az elhagyott. Ha ugyanis ismert előtte, hogy a dolog nem elhagyott, akkor már rosszhiszemű birtokos lesz, aki viszont ilyen voltából eredően képtelen az elbirtoklásra. Ugyanakkor azt egy pillanatig sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a birtokban lévő jó-, vagy rosszhiszeműségét kizárólag perben lehetett megkérdőjelezni, hiszen az ellenkező bizonyításáig mindenkit jóhiszeműnek tételezünk fel. Mindenesetre ténykérdés, hogy a szöveg értelme alapján *res derelicta* elbirtoklásához nem pusztán az szükséges, hogy a dologról a birtokosa azt higgye, elhagyott;

⁵⁴ Ugyanígy nem minősül lopásnak, ha a találó abból a célból viszi el a dolgot, hogy azt a tulajdonos részére megőrizze, illetőleg ha a találó egyszerűen úgy vélte, hogy a dolog pusztán *iactum*. Ez utóbbi fordulat eléggé homályos, és Ulpianus nem is fejti ki részletesen, mit ért eme megfogalmazás alatt.

⁵⁵ VACCA i. m. 122.

⁵⁶ A *fallere* ige, amiből a *falsus* melléknév ered, arra vonatkozik, hogy valaki valamit figyelmen kívül hagyott, mert nem vette észre azt, ebből eredően az a dolog vagy tény előtte ismeretlen. Vö. FINÁLY i. m. 770. és 771.

kell hozzá az is, hogy a dolog ténylegesen ilyen is legyen: a szubjektív, tudati elem tehát kevés az elbirtoklás megtörténtéhez, a dolog ilyen jogcímen való elbirtoklása körében az teszi res habilisszá a dolgot, ha a valóságban is derelinkvált. A szöveg valójában azonban csak annyit állít, hogy res iactae nem birtokolható el derelinkvált dolog gyanánt. Azonban ebből logikusan adódik egy újabb kérdés: mód van-e más jogcímen való elbirtoklásra? Ezt veti fel Vacca is, jelesül, hogy a pro derelicto elbirtoklás tilalma kizárja-e a pro suo jogcímen történő elbirtoklást is. Általános megállapítása, hogy a jogászok mindig a konkrét eset releváns tényeinek figyelembe vétele mellett, tehát eseti jelleggel válaszolták meg a kérdést. Párhuzamot vonva egy jogesettel (Afr. D. 41, 4, 11 [7 quaest.]), amelyben az adásvétel érvénytelen volta miatt a vevő a iusta causa tekintetében tévedésben van, rámutat, hogy a római jogászok elvi éllel csak a jóhiszeműen szerző harmadik személy helyzetének védelméhez ragaszkodtak. Vagyis az elbirtoklás akár még iusta causa hiányában is bekövetkezhet, feltéve azonban, hogy annak figyelmen kívül hagyására objektíve menthető ok indította a birtokost. Következésképpen a jóhiszeműen szerző harmadik személy védelme abban az esetben lehetséges, ha a jóhiszeműsége minden megfontolás szerint egyébként az eset valamely releváns tényezőjén nyugszik.⁵⁷

3. A derelictio joghatása

A korábbiakban a második fragmentum principiuma került bemutatásra; ennek folytatásában Paulus két eltérő jogtudósi véleményt ismertet, és egyszersmind választ is közölük, hogy ő melyiket tartja helyesnek.

Paul. D. 41, 7, 2, 1 (54 ad ed.)

Sed Proculus non desinere eam rem domini esse, nisi ab alio possessa fuerit: Iulianus desinere quidem omittentis esse, non fieri autem alterius, nisi possessa fuerit, et recte.

Az egyik vélemény a prokulianus iskola Kr.u. I. században élt névadó atyamesterétől, Proculustól származik, aki szerint abban az esetben, ha a tulajdonos derelinkválja a dolgát, a dolog feletti tulajdonjoga csak abban az esetben enyészik el, ha valaki más birtokba veszi a dolgot, ellenkező esetben a tulajdonjoga fennmarad. Ebből a megállapításból az következik, hogy Proculus szerint derelictióval csak egy dolog birtokát lehet megszüntetni, vagyis ebből a szövegből az tűnik ki, hogy Proculus a tulajdon-derelictiót nem ismerte el: ha a korábbi tulajdonos tulajdonjoga csak azáltal szűnik meg, hogy egy másik személy birtokba vétellel tulajdont szerzett a dolog felett, akkor nyilvánvaló, hogy a másik általi birtokba vételig az előző tulajdonos a tulajdonos, tehát nem történik tulajdon-derelictio. Ezzel szemben a Kr.u. II. század közepén tevékenykedő nagy formátumú és jelentőségű jogtudós, Salvius Iulianus ellenben úgy véli, hogy a derelictio által a régi tulajdonos tulajdonjoga megszűnik, de ezzel a dolog még nem lesz a másé, csak abban az esetben, ha azt valaki birtokba veszi. Ebből pedig az következik, hogy a köztes időben a dolog nem tartozik senki

⁵⁷ VACCA i. m. 100–102.

tulajdonába, nincs fölötte dominium, uralom, tehát a dolog uratlan. Maga Paulus is ezt az álláspontot tartja helyesnek.⁵⁸

Igaz ugyan, hogy egyik helyen sem mondatik ki explicit módon, hogy dominium possumus adquirere, bár Paulus a második töredék principiumában res pro derelicta a domino-ról beszél. Ezen túlmenően épp a második töredék első paragrafusa mutatja be a szabinianus – prokuliánus vélemények közötti különbséget, amelynek közép-pontjában a tulajdon derelictio általi megszűnésének időpontja áll. Érdekes azonban, hogy ehelyütt Paulus akként ismerteti a két iskola jeles képviselőinek véleményét, hogy rámutat, az egyik szerint akkor szűnik meg a tulajdonjog, amikor a dolog ab alio possessa fuerit, míg a másik iskola szerint nem szűnik meg a dolog feletti tulajdonjog nisi possessa fuerit (sc. ab alio). Vagyis a Paulus által használt kifejezések arra utalnak, hogy ilyen esetben csak possessor, tehát birtokos lesz az, aki a dolgot megszerzi.

Pomp. D. 41, 7, 5, 1 (32 ad Sab.)

Id, quod quis pro derelicto habuerit, continuo meum fit [...]

Jóllehet ezt a forráshelyet korábban már idéztük, mégis érdemes legalább megemlíteni a derelictio joghatásai körében, hiszen – akárcsak az első hivatkozása esetén – itt is erősíti az eddig a derelictio joghatásai körében bemutatott véleményt. A continuo meum fit fordulatból egyértelműen kitűnik egyfelől a tulajdonszerzés ténye, hiszen Pomponius a fieri igét használja, tehát a dolog az ‘enyémmé válik’, másfelől pedig az, hogy a tulajdonszerzés azonmód bekövetkezik (continuo).

A tulajdonszerzéssel mint joghatással kapcsolatos a titulus Modestinustól származó töredéke, amely szerint gyakorta merül fel kérdésként, hogy egy adott dolog bizonyos részét lehet-e derelinkválni?

Mod. D. 41, 7, 3 (6 diff.)

An pars pro derelicto haberi possit, quaeri solet. et quidem si in re communi socius partem suam reliquerit, eius esse desinit, ut hoc sit in parte, quod in toto: atquin totius rei dominus efficere non potest, ut partem retineat, partem pro derelicto habeat.

Modestinus ebben az esetben csak a közös tulajdonnal foglalkozik; azt a lehetőséget, hogy a tulajdonostársak közül az egyik a maga tulajdoni hányadát derelinkválja, a jogtudós elfogadhatónak tartja. Ezzel szemben emeli ki azt, hogy ebből nem következik, hogy ha egy dolognak csupán egyetlen tulajdonosa van, akkor ő az adott dolog meghatározott részét derelinkválja, ekként ezt a megoldást mereven elutasítja. Indokként azt hozza fel, hogy az egész dolog tulajdonosa (totius rei dominus) nem viheti véghez mindazt, amire közös tulajdon esetén lehetőség van, jelesül, hogy a tulajdonostárs (socius) a maga tulajdoni hányadát (pars sua) derelinkválja. Kérdés persze, hogy a pars sua-tól hogyan lehet megválni. Valószínű ugyanis, hogy a

⁵⁸ A problémával Bessenýó András is foglalkozik, aki a kérdést mint „nem kifejezetten mélyenszántó” nézetkülönbséget említi. Vö. BESSENYÓ ANDRÁS: *Római magánjog. A római magánjog az európai jogi gondolkodás történetében*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2003, 331.

– közös tulajdon fogalmából eredően – itt a kifejezés csak a tulajdoni hányadra utal, azonban ezt kinyilvánítani csak akként lehet, ha a tulajdonostárs az egész dolgot derelinkválja. Hiszen itt éppen arról van szó, hogy a dolog feletti legteljesebb hatalom egyszerre több személyt illet meg pro parte és pro indiviso. Maga a tulajdonjog azonban res incorporalis, amit okszerűen birtokolni sem lehet, ekként derelinkválni sem, hiszen ehhez szükséges lenne a fizikai elhagyás. Mindez azonban csak és kizárólag a saját tulajdoni hányadára vonatkozhat, a másikéra értelemszerűen nem, hiszen amim nincs, afölött a (nem létező) jogosultsággal sem tudok felhagyni.

4. A derelictio speciális esetei

A vizsgált titulus szövegei között egy olyan töredék található, amely dolgok elhagyásának különös eseteivel foglalkozik: az 5. töredék principiumában esik szó a pro derelicto birtokolt dolog adásvételéről; az ezt követő első paragrafus pedig a korábban már idézett állítással kezdődik: „Id, quod quis pro derelicto habuerit, continuo meum fit”. Megerősíti tehát az eddigiekből már ismert tény, hogy az elhagyott dolog felett birtokbavétellel azon nyomban tulajdont szerez a birtokba vevő, jöllehet rámutattunk arra is, hogy a megelőző forrásokban ez a kép közel sem ennyire egysíkú.

A principiumban leírt eset szerint az egyik fél pro derelicto habita dolgot birtokol, a másik fél pedig – tudva, hogy a dolog elhagyott, és azt a majdani eladó ekként tartja birtokában – megveszi azt, elbirtoklás útján szerzi meg a dolog tulajdonjogát, attól függetlenül, hogy az eladó szemszögéből ez nem volt in bonis eius.

Pomp. D. 41, 7, 5pr. (32 ad Sab.)

Si id, quod pro derelicto habitum possidebas, ego sciens in ea causa esse abs te emerim, me usucapturum constat nec obstare, quod in bonis tuis non fuerit: nam et si tibi rem ab uxore donatam sciens emero, quia quasi volente et concedente domino id faceres, idem iuris est.

A dolog, amit te birtokolsz pro derelicto habitum, vagyis elhagyott dolog. A vétel során pedig tisztában vagyok azzal, hogy in ea causa est; ahol a causa talán a birtoklásra utal, mivel a pro derelicto titulus a Digesta rendszerében az elbirtoklásról szóló titulus után következik. Ezen túlmenően az is alátámasztani látszik ezt az elgondolást, hogy a jogtudós is azt írja: biztosan elbirtoklásra szorulok. Következményként Pomponius azt állítja, hogy az elbirtoklásnak nem akadály, hogy a dolog nem tartozott a vagyonodba (in bonis tuis non fuerint). Ez utóbbi állítás mintegy alátámasztja a második töredék principiumában, valamint a negyedik töredékben írottakat, hiszen itt az elbirtoklás szükségessége szempontjából a különbségtétel az volt, hogy a tulajdonos által elhagyott dolgot, vagy pedig valaki más, a tulajdonostól különböző személy által elhagyott dolgot vesz-e birtokba valaki. Mivel ez a töredék közvetlenül a res pro derelicto habita ab aliquo kérdésével foglalkozó fragmentum után szerepel, ezért logikusnak látszik az a feltevés, hogy a Digesta szerkesztői erre a gondolati fonalra igyekeztek felfűzni egy gyakorlati esetet. Okszerű tehát a feltételezés, hogy az esetben szereplő eladó egy olyan dolgot vett birtokba, amelyet nem annak tulajdonosa hagyott el, ekként – a negyedik fragmentum logikája szerint – elbirtoklásra szorul.

Következésképpen a vevő is legfeljebb elbirtoklás útján szerezheti meg a dolog tulajdonjogát, folytatva jogelődje elbirtoklását.⁵⁹

Mindezeket követi az első paragrafus már röviden bemutatott töredéke, amelynek jelen esetben a második fordulata bír különös jelentőséggel. A jogtudós által adott példa szerint, ha valaki rézpénzt (aes) elszór, vagy madarakat enged szabadon, bármennyire is akarja, hogy azt valaki – egy meghatározatlan személy – megszerezze, mégis az lesz a tulajdonosa, aki a véletlen folytán ténylegesen megszerzi azt.

Pomp. D. 41, 7, 5, 1 (32 ad Sab.)

[...] sicuti cum quis aes sparserit aut aves amiserit, quamvis incertae personae voluerit eas esse, tamen eius fierent, cui casus tulerit ea, quae, cum quis pro derelicto habeat, simul intellegitur voluisse alicuius fieri.

A szöveg elején szereplő *sicuti* szó a mondat már többször idézett, első felére utal. A tulajdonszerzés lehetőségét Pomponius jelen esetben azzal magyarázza, hogy amikor az eredeti tulajdonos elhagyta a dolgot, maga is azt akarta, hogy a dolog valakié legyen. A szövegben szerepel tehát egy általános érvényű állítás, ezt követően pedig már két gyakorlati eset kapcsán nyilatkozik Pomponius: pénz szórása a nép közé, valamint madár szabadon engedése. Ami az alapállítást illeti, az megegyezik az első töredékben írottakkal, vagyis elhagyott dolgon foglalással lehet tulajdont szerezni. Eme állítás gyakorlati alkalmazását bemutató hozza a két példát. Ami a pénzsórásról leti, kérdésként merülhet fel, hogy miért aes szórásáról van szó. Finály szerint ez a kifejezés pénz értelemben még „újköltőknél” is megjelenik, vagyis még a Kr.u. II. századtól kezdődő időben is éppúgy használatos volt, mint korábban.⁶⁰ Amikor arról ír, hogy bármennyire is akarja a pénzt elszóró személy, hogy a pénzt, helyesebben az egyes pénzdarabokat (erre utal a többes számú névmás, *eas*) valaki elszórja, hiába akarja, hogy azt egy meghatározatlan személy (*incerta persona*) megszerezze: tulajdonszerzés csak akkor következik be, amikor a pénzdarabot az *incerta persona* birtokba veszi.⁶¹ A viszony, amibe itt a személy kerül látszólag az egyén és a pénzt elszóró másik személy között jön létre, ez azonban csak a látszat, mivel Pomponius írja, hogy a pénz azé lesz, akihez azt a szerencse sodorja. Ennek indokát Pomponius pedig abban látja, hogy amikor valaki elhagy egy dolgot, azt akarja, hogy egy másik személy

⁵⁹ A szövegben ezt követően a nam után egy másik, de az előzőhöz hasonló esetet mutat be a jogtudós. Ha megvesztek tőled egy dolgot, amelyet a feleséged ajándékozott neked, és a dolog ilyen tulajdonságáról – vagyis arról, hogy ez res ab uxore donata – tudok, akkor ugyanezt a jogi megoldást kell alkalmazni, mivel ilyenkor te mint eladó mintegy a tulajdonos akarata szerint (*volente*), és beleegyezésével (*concedente*) jársz el. Az utóbbi esetben a vélemény mindösszesen annyi, hogy ilyen történeti tényállás mellett a megoldás *idem iuris esto*. Az első esetben alkalmazandó megoldás szerint ugyanis a dolgot *pro derelicto* birtokló eladótól szerzett dolog felett a vevő csak elbirtoklással tud tulajdont szerezni. Ehhez képest tehát ha a férj eladja azt a dolgot, amit a feleségétől kapott, ugyanígy fog tudni tulajdont szerezni a vevő. A két eset között egyébiránt semmilyen hasonlóság nincsen leszámítva a jogi minősítést, vagyis az eset tényleges megoldását.

⁶⁰ FINÁLY i. m. 58.

⁶¹ *Persona* gyakorlatilag ugyanazt jelenti, mint *homo*, azonban amíg az előbbi általában jelöl valamely ember személyt, addig a *persona* az embert akkor jelöli, amikor az másokkal bizonyos viszonyokba kerül. FINÁLY i. m. 1470.

megszerezze azt. Ezzel az állítással mindössze annyi a probléma, hogy bár elsőre nagyon logikusnak látszik, közel sem biztos, hogy minden esetben így van. Ehelyütt a jogtudós egy belső, teljesen szubjektív tényezőt kíván általánosítani, de közel sem biztos, hogy aki a pénzt elszórja, minden esetben azt is szeretné egyszersmind, hogy valaki annak egyszer a tulajdonosa legyen. Ha elfogadjuk ezt az érvelést, azzal a gyakorlatiasság köntösébe öltöztetett, ám igazából gépies gondolkodásmódot erőltetünk a rómaiakra, illetőleg vetítünk vissza rájuk, ami talán így nem igaz. Kétségtelen, hogy sok tekintetben gyakorlatiasabban és logikusabban gondolkodtak a ma emberénél, de azért nem szabad elszakadni attól a ténytől, hogy a mindennapokban ők is emberek voltak. Ha túlzásba visszük a mitizálást, akkor a mindennapi esetek mögé is olyan gondolatokat képzelünk, amelyek első tekintetre tetszetősek ugyan, de a gyakorlatiasságtól messze állnak. Hiszen ha jobban belegondolunk, az ember tudata inkább csak addig terjed, hogy az adott dolgot nem akarja tovább a tulajdonában tartani. Ritkább eset, hogy valaki arra gondol, mi lesz majd a dolgával később: azért válik meg tőle, mert már nem kell neki, ekként további sorsa sem érdekli. Vagyis minden bizonnyal azzal sem törődik, hogy egyszer azt valaki megtalálhatja. Ám ha gondol is erre futólag, azt egészen biztosan nem gondolja, hogy „azért hagyom el a dolgom, hogy azt később megtalálva valaki tulajdonába vegye”. Ez egy teljesen abszurd, mondhatni talán életidegen gondolat. Kevésbé valószínű tehát a Pomponius által leírt célzatos viselkedés: valaki azért hagyja el a dolgát, hogy az másé lehessen. Amennyiben persze szigorúan a *iactus missilium* esetére korlátozódik a vélemény, abban az esetben a jogászi meglátás igaz lehet, hiszen a pénz, gabona, színházjegy nép közé szórásának célja éppen az, hogy azt a körülállók közül egyesek felszedhessék. Gyanítható azonban, hogy a jogász itt – ismét egyfajta mitizálás nyomán – olyan gondolatokat ültet a pénzt szóró magisztrátus fejébe, amelyek igazából nincsenek is ott. Mert sokkal inkább elképzelhető, hogy aki pénzt, vagy egyéb értéket szórt a nép közé, nem elsősorban a tulajdonszerzés kérdésével volt elfoglalva, hanem egyéb, mondjuk ki: politikai, szociológiai és pszichológiai preferenciákat vett figyelembe (népszerűségkeltés, meggyőzés). Az mindenesetre érzékelhető, hogy a szöveg leginkább vitatható értelmű része a *quamvis – ea közötti szövegrész*. Logikusan csak arról lehet szó, hogy a dolog eredeti tulajdonosának ama akarata, hogy a dolog tulajdonát valaki meg kell szerezze, nem elegendő a tulajdonszerzéshez; ahhoz szükség van a tényleges *apprehensióra* is, vagyis arra, hogy a dolgot valaki birtokba vegye. Ez jelentheti azt is, hogy a forrásban említett gyakorlati esetek közül az első, a pénzszerzés a nép közé, nem valósít meg tradíciót, mivel ehhez szükséges lenne egyfelől az, hogy a másik fél megszerezze a dolgot, ezen túlmenően pedig az *incerta persona* fordulat arra enged következtetni, hogy itt tradícióról általában nem lehet szó. A *Digesta* egy helyen írja, hogy a jogcímes ügyleteknél a *causa* jár elől, ami annyit jelent, hogy a jogcímes ügyleteket a mindennapokban a jogcím oldaláról szemléljük: amikor valaki megvesz egy dolgot, abban adásvételt látunk, nem pedig tulajdon-tradíciót, amelynek keretében *pro emptore* szereztük meg a dolgot.⁶² Márpedig a tulajdon-tradíció leggyakoribb meg-

⁶² Paul. D. 41, 1, 31pr. (31 ad ed.): *Numquam nuda traditio transfert dominium, sed ita, si venditio aut aliqua iusta causa praecesserit, propter quam traditio sequeretur.*

nyilvánulási formája a mindennapok során az ajándékozás, vagy az adásvétel, lévén ezen a két jogcímen juttatunk másoknak bizonyos dolgokat akként, hogy annak megszerzője egyszerre mind a dolog tulajdonát is megszerzi. Az adásvétel, vagy az ajándékozás oldaláról szemlélve azonban elengedhetetlen feltétel a felek közötti akarategység: mindketten egyet kell értsenek abban, hogy mi a traditio tárgya, illetőleg hogy az egyik kinek akarja átadni a dolgot, a másik pedig kitől akarja megszerezni azt. Vagyis látható, hogy dogmatikus szemlélet szerint a *iactus missilium* sokkal kevésbé tűnik *tradio in incertam personam*-nak, mint *derelictio* és *occupatio* együttesének.⁶³ Persze van számos olyan érv, amelyek alapján az előbbi állítás igazolható, de ha összességében szemléljük a *Digesta* forrásait, az lehet a benyomásunk, hogy tulajdon-traditio esetén a rómaiak is akarategységet követeltek meg, amely ki kellett terjedjen arra, hogy kinek, mit adok át, illetőleg kitől mit szerzek meg. Ha most már megvizsgáljuk a szövegben említett másik esetet, a madarak szabadon engedését, rá kell döbbenjünk, hogy ez utóbbi csak nagy vonalakban hasonlít a pénzszerzés esetére. Egyfelől a madarak szabadon engedése körében sokkal hihetőbb a jogtudós ama állítása, hogy ezeket olyan megfontolásból engedi el valaki, hogy azok adandó alkalommal másé lehessenek. Persze ez sem feltétlenül igaz, hiszen a józan ész épp nem ezt diktálná, sokkal inkább, hogy valaki azért engedi szabadon az addig fogságban tartott madarait, mert azt szeretné, hogy szabadok legyenek. Ekként ez a vélemény jogászai indokolás szempontjából némiképp sántít: mindkét esetre igaz, hogy túlzottan jogászai érveket, gondolatokat, preferenciákat igyekszik a dolgot elhagyó személy tudatába erőltetni, ám a valóság oldaláról szemlélve ezt a kérdést azt láthatjuk, hogy a pénzszerzés esetében az elhagyó preferenciái inkább a tömeg megnyerésére irányulnak, a második esetben pedig pusztán azt szeretné, hogy a madarak szabadok legyenek. Összességében kicsit mesterkéltnek hat tehát az érvelés, amely az utókor számára mintegy azt sugallná, hogy a rómaiak szinte életük minden egyes rezdülésében egyfajta jogászai szempontrendszer szerint gondolkodtak. Véleményem szerint sokkal logikusabb (még ha nem is annyira megnyugtató, mint a Pomponius sugallta kép) az az elgondolás, hogy pénzszerzésre a „*panem et circenses*” elv égisze alatt került sor. A madár – vagy bármilyen vadállat – szabadon engedését pedig egyszerűen az magyarázza, hogy jobb azt szabadon látni, kevesebb vele a gond, ha szabadon él: gyönyörködni úgy is lehet benne, anélkül, hogy a tartás ódiúmát is vállalni kellene.⁶⁴

IV. Összegzés

A *derelictio* és *occupatio* kérdéseire vonatkozó források alapvetően kétféllek: egyesek kifejezetten a *pro derelicto* címen történő elbirtokláshoz kötődnek, míg mások a *Digestában* – és egyéb helyeken – elszórtan található meg.

⁶³ Ehhez ld. részletesen ERDÖDY i. m. 101–102. és 111–112.

⁶⁴ Érdekes lenne ehelyütt a *iactus missilium* kérdését említő további szövegek (Gai. D. 41, 1, 9, 7 [2 *rer. cott.*]; Inst. 2, 1, 47) vizsgálata is, azonban mivel erre egy korábbi dolgozatban már részletekben merőben sor került, ekként ennek megismétlése nem szükséges. Vö. ERDÖDY i. m. 97–100.

A forrásokból kitűnik, hogy a *derelictio* és az *occupatio* egymást kiegészítő, mondhatni „tükör-jogintézmények”. Ez annyit tesz, hogy a *derelinkvált* dolog tipikusan *occupatio* útján talál új tulajdonosra. Ebből az is következik, hogy a *derelinkvált* dolgon birtokba vétellel elvben bárki tulajdont szerezhet.

A *derelictio* jelentős fogalmi eleme a dologtól való fizikai megváláson túl, az *animus derelinquendi*, amely – a *communis opinio*val egyezően – jelentheti a dolgot elhagyó személy akaratát. Ám utalni kell arra is, hogy létezik az irodalomban olyan nézet, amely a források alapján egyértelműen kimutatja, hogy az *animus derelinquendi* inkább *animus derelinquentis*ként fogható fel, tehát nem a tulajdonnal való felhagyási szándékot, hanem az elhagyás tényéhez kapcsolódó tudati viszonyulást jelenti. Ekként ez nem kifejezetten, és nem kizárólag tulajdonosi akaratot jelent, valamint – összhangban a *pro derelicto habere* fordulat értelmezésével – nem is feltétlenül akaratot jelent, sokkal inkább azt a felismerést, hogy a dologtól megváló személy számára a megválás ténye akár végleges is lehet. Ebből eredően, ha az adott személy elhagyja a dolgot, azt – mint *reálaktust* – *belenyugvásként* kell értelmezni, ekként ez lehet az *animus derelinquendi/derelinquentis* tágabb, egyszersmind tényleges tartalma is.

Az *elbirtoklással* összefüggő forrásokból kitűnik, hogy a kérdést bonyolítja, hogy a dolgot birtokba vevő személy nem (feltétlenül) tudhatja, hogy az elhagyott dolog csupán *res derelicta*, vagy *res derelicta a domino*, ekként – az ebből adódó bizonytalanságokat feloldandó – elfogadható lehet ama álláspont, hogy ilyen esetekben szükséges a *pro derelicto* címen történő *elbirtoklás*. Mivel a források alapján az *animus derelinquendi* fogalmi elemnek tekintendő, ekként a *res iactae pro derelicto* címen történő *elbirtoklása* minden vitán felülállóan kizárt, ugyanakkor kérdéses, hogy *pro suo* címen lehet-e *elbirtoklással* tulajdont szerezni.

A *derelictio* joghatásai tekintetében a klasszikus iskolák között eltérés mutatkozik. Abban ugyan mindkét iskola képviselői egyetértenek, hogy a *derelictio* nyomán megszűnik a dolgot elhagyó személy tulajdonjoga, abban azonban már nem képviselnek egységes álláspontot, hogy a tulajdon megszűnése mikor következik be. A *prokuliánusok* szerint ugyanis az elhagyó személy tulajdonjoga akkor szűnik meg, amikor valaki a dolgot tulajdonszerzési szándékkal birtokba veszi, ekként a *prokuliánus vélemény* szerint tulajdon-*derelictio* nem létezik, következésképp *felfogásuk* szerint nincs *res derelicta* sem. Ezzel szemben a *szabiniánusok* úgy vélik, hogy a tulajdon az elhagyás pillanatában szűnik meg, és a dolog egészen addig *res derelictának* minősül, amíg valaki tulajdonszerzési szándékkal birtokba nem veszi azt.⁶⁵

A *derelictio* különleges formájának tekinthetők a vadak és madarak szabadon engedésének, valamint a nép közé történő *pénzszórásnak* az esetei, amelyek kapcsán kiemelendő, hogy *iactus missilium traditio in incertam personam*-ként történő értelmezése számos további problémát vet fel. Egy első, általános vizsgálat arra enged következtetni, hogy ebben az utóbbi esetben sokkal inkább egy *derelictio* és egy *occupatio* jegeit mutató tulajdonszerzési módról van szó, semmint tényleges traditőról.

⁶⁵ Ennek jelentőségéről ellentétesen BESSENYŐ i. m. 331.